

PRZYGOTOWANIE ETYCZNE NAUCZYCIELI PROFESJONALISTÓW DO PRACY

Dariusz Zając

ORCID 0000-0002-3515-1779

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz

adres e-mail: darz@ukw.edu.pl

THE ETHICAL PREPARATION OF TEACHER PROFESSIONALS FOR WORK

Keywords: teacher, professional, professionalism, ethical education of teachers

Abstract. We often hear that representatives of numerous professions, including those in the teaching profession, are characterised by an above-average preparation for work. This is a sign of demanding professionalism and being a professional in the vocation practised. This condition of being above average refers to the multiplicity of dimensions of the teaching profession, including the ethical dimension. Reference is made to the fact that the teacher has also to be a professional in ethical terms and in the course of the professional activity undertaken by them; hence, the paramount importance that is attributed to the sound ethical education of teachers, which should be at the highest level and, thus, prepare candidates for the teaching profession to deal with a number of ethical dilemmas which they are going to face in the course of practising their profession.

Słowa kluczowe: nauczyciel, profesjonalista, profesjonalizm, edukacja etyczna nauczycieli

Streszczenie. Niejednokrotnie słychać głosy, że reprezentanci wielu zawodów, w tym również zawodu nauczycielskiego mają charakteryzować się ponadprzeciętnym przygotowaniem do wykonywanej pracy. Stanowi to wyraz upominania się o profesjonalizm, o bycie profesjonalistą w uprawianym zawodzie. Ta ponadprzeciętność odnosi się do wielu wymiarów zawodu nauczycielskiego, a zwłaszcza wymiaru etycznego. Wskazuje się na to, że nauczyciel ma być profesjonalistą również pod względem etycznym w trakcie podejmowanej aktywności zawodowej. Stąd też tak doniosłe znaczenie przypisuje się rzetelnej

nauczycielskiej edukacji etycznej, która powinna odbywać się na najwyższym poziomie, a co za tym idzie przygotowywać kandydatów do zawodu nauczycielskiego do radzenia sobie z wieloma dylematami natury etycznej, przed jakimi staną w trakcie uprawiania swojej profesji.

Wprowadzenie

Praca zawodowa stanowi ten obszar aktywności człowieka, w ramach którego manifestuje się posiadana przez niego nie tylko wiedza, ale również umiejętności i kompetencje. Wszystkie te elementy, będące wyposażeniem pracownika, przesądzają o jakości usług świadczonych w trakcie uprawiania zawodu. Dotyczy to poszczególnych wymiarów, charakterystycznych dla wielu zawodów, w tym głównie wymiaru etycznego, istotnego i zarazem specyficznego dla zawodu nauczycielskiego. Jego problematyczność i złożoność sprawia, że trudno ujmować go w sposób jednoznaczny. Tym bardziej wymaga to odpowiedniego, a może wręcz ponadprzeciętnego przygotowania reprezentantów zawodu nauczycielskiego do jego wykonywania. Stąd też przedmiotem namysłu w obszarze pedeutologicznych eksploracji może być kwestia właściwego kształcenia nauczycieli pod względem etycznym do uprawiania nie tyle zawodu, co raczej profesji.

Celem zaprezentowanych poniżej rozważań jest próba ukazania nauczycieli jako profesjonalistów i ich kształcenia w zakresie etyki. Stanowi to kwestię szczególnej wagi, zważywszy na rangę i znaczenie nauczycielskiej profesji na tle innych zawodów, którym również niejednokrotnie przypisuje się miano profesji. Zatem namysł nad nauczycielami profesjonalistami i ich przygotowaniem etycznym do uprawiania własnej profesji, wydaje się istotny i potrzebny tak z naukowego, jak i praktycznego punktu widzenia (Zajac, 2018)¹.

Nauczyciele profesjonalści

W rozważaniach naukowych czynionych na gruncie nauk społeczno-humanistycznych, a w szczególności w pedeutologii, niejednokrotnie podkreśla się, że zawód nauczyciela jest nie tylko zawodem, ale wręcz profesją. Co zatem idzie, nauczyciela postrzega się jako profesjonalistę w wykonywanym przez siebie zawodzie, kogoś, kto uprawia czy powinien uprawiać/może uprawiać swój zawód w sposób ponadprzeciętny.

---

¹ O kwestiach związanych z profesjonalizmem nauczycieli i ich edukacją etyczną autor pisał we wcześniejszej pracy i do nich nawiązuje w niniejszym tekście.

Najogólniej biorąc, profesjonalista to ktoś, kto „wykonuje coś z wielką wprawą”, a profesjonalny to ktoś „spełniający wysokie standardy profesji” (Hurst, Reding, 2011, s. 21). Z kolei uszczegółowiając, odpowiedź na pytanie o to, kim jest profesjonalista, nie jest zapewne łatwa, a tym bardziej jednoznaczna, zważywszy na fakt, że sama kategoria profesjonalisty i bycia czy raczej stawania się profesjonalistą jest kategorią diachroniczną.

Znawca problematyki nauczycielskiej profesji David Carr, uważa, że: „(1) profesjonaliści świadczą ważne usługi publiczne; (2) praca profesjonalistów zakłada wiedzę ekspercką zarówno na poziomie teoretycznym, jak i praktycznym; (3) ta praca związana jest z wyróżnionym wymiarem etycznym, który wymaga wyrażenia w kodeksie postępowania; (4) działalność profesjonalna wymaga organizacji i regulacji ze względu na rekrutację i dyscyplinę; (5) osoby działające jako profesjonaliści wymagają wysokiego poziomu osobistej autonomii, by mogły efektywnie pracować” (Carr, cyt. za: Kostyło, 2008, s. 160). Wskazane wyznaczniki profesjonalizmu, które z całą pewnością wpisać można w nauczycielską profesję, zdają się przesądzać o tym, jak złożona, a tym samym i problematyczna jest nauczycielska działalność w poszczególnych obszarach ich profesjonalnej aktywności.

Pozostając w kręgu pytań o nauczyciela jako profesjonalistę pytamy jednocześnie o profesjonalizm nauczyciela, a co za tym idzie o profesjonalizm zawodu nauczycielskiego. To właśnie – jak twierdzi Richard I. Arends – „od nauczycieli XXI wieku będzie się żądać władania obszernym zasobem wiedzy [...]: będą musieli być refleksyjnymi twórcami i profesjonalistami” (1994, s. 10). Nie są to łatwe żądania adresowane do współczesnych nauczycieli, biorąc pod uwagę charakter pracy nauczyciela, jak i usytuowanie jej w obszarze zmiennej, wielowymiarowej i nieprzewidywalnej rzeczywistości edukacyjnej.

Jak słusznie podkreśla Christopher Day, nauczyciele „nie tylko muszą być profesjonalistami, lecz także muszą zachowywać się jako profesjonaliści” (2004, s. 10). „Nauczyciele jako profesjonaliści – piszą Beth Hurst i Ginny Reding – zawsze szukają lepszych sposobów wykonywania swojej pracy. To właśnie jest dla nich ekscytujące. Lubią to, co robią. Bardzo im zależy na jak najlepszym wykonywaniu swojej pracy” (2011, s. 22). W tym momencie rodzi się pytanie o jakość usług edukacyjnych świadczonych przez nauczycieli na rzecz drugiego człowieka, w tym przypadku chodzi przede wszystkim o ucznia. Czy usługi te są skierowane tylko na realizację zadań zawodowych przypisanych nauczycielskiej profesji, czy może przekraczają te zadania w kierunku służenia jak najlepszemu optymalnemu rozwojowi ucznia? Zapewne nauczycielowi jako profesjonalistcie

zależy nie tylko na tym, aby jego aktywność profesjonalna była jak najlepsza, ale również na tym, aby sam jako nauczyciel stawał się, w miarę możliwości, jak najlepszym nauczycielem, nauczycielem profesjonalistą.

Jak zauważa Robert V. Bullough, „nauczyciel jako profesjonalista to ten, który specjalizuje się w opracowywaniu praktycznych metod działania po to, aby zaspokoić potrzeby określonej grupy osób i którego sukces uzależniony jest od jego umiejętności radzenia sobie z zawiłościami i rozwiązywania praktycznych problemów” (2009, s. 113). Zatem nauczyciele jako profesjonalści będą świadczyć swoje usługi edukacyjne w sposób ponadprzeciętny, a to z kolei oznacza, że jakość tych usług będzie stanowiła istotny wyróżnik nauczycielskiej profesji na tle innych zawodów, również tych, których przedstawiciele wchodzą w zróżnicowane relacje interpersonalne z innymi ludźmi. Dotyczy to również etycznego wymiaru nauczycielskiej profesji, wymiaru nie zawsze do końca dostrzeganego, a tym samym docenianego, prowadzonego w ramach pedeutologicznych eksploracji, co z kolei ma niebagatelne znaczenie nie tylko dla teorii edukacji, ale przede wszystkim praktyki edukacyjnej, z całą jej złożonością i problematycznością.

Bycie, czy też stawanie się profesjonalistą, w tym przypadku nauczycielem profesjonalistą, nie jest zapewne prostą sprawą, ale procesem złożonym i długotrwałym, wymagającym wiele wysiłku i pracy nad swoją profesją i samym sobą. Stąd też podejmując kwestię nauczycielskiego profesjonalizmu nie sposób nie odnieść się do profesjonalizacji zawodu nauczycielskiego. Zgodnie z ujęciami słownikowymi profesjonalizacja (ang. *professionalization*) to „1. proces wyodrębniania się nowych zawodów lub specjalności w danej dziedzinie; 2. proces przekształcania się pewnego zespołu czynności i umiejętności w zawód” (*Słownik*, 2006, s. 759).

Profesjonalizacja odnosi się do procesu, w toku którego zawód przeobraża się w profesję (Sockett; Hoyle, za: Michalak, 2010, s. 111). W przypadku aktywności zawodowej nauczycieli chodzi o przekształcanie się zawodu nauczycielskiego w profesję nauczycielską.

Marta Łuczyńska wskazuje na wiele różnych wymiarów znaczeniowych terminu „profesjonalizacja”. Jeśli odnieść go do społeczeństwa, to może oznaczać zróżnicowanie zawodowe czy etniczne ludności. Natomiast w odniesieniu do kategorii zawodowej są to cechy określonej profesji, jej hermetyczność, ekskluzywność, kontrola zachowań zawodowych jej członków poprzez instytucje i stowarzyszenia zawodowe. Profesjonalizacja oznacza również stopień zaawansowania w procesie przejścia od zawodu do profesji. Natomiast w odniesieniu do jednostki termin „profesjonalizacja” dotyczy nabywania przez jednostkę

kompetencji zawodowych, a następnie ich doskonalenia. Zatem w odróżnieniu od profesji, stosowanej do statycznego opisu jakiejś grupy zawodowej, profesjonalizacja oznacza dynamiczny proces zmiany, zarówno na płaszczyźnie społecznej, konkretnej grupy zawodowej, jak też jednostkowej (Łuczyńska, 2013, s. 22). Takie pojmowanie profesjonalizacji odnieść można również do reprezentantów zawodu nauczycielskiego.

Joanna M. Michalak posiłkując się rozważaniami Tomasa Englund stwierdza, że w odniesieniu do zawodu nauczycielskiego profesjonalizacja dotyczy z jednej strony historycznego procesu konstytuowania nauczania jako niezależnej działalności, wyposażenia nauczycieli w zewnętrzne atrybuty zmiany ich statusu, natomiast z drugiej oznacza proces krystalizowania się oczekiwań społecznych w stosunku do kwalifikacji i kompetencji zawodowych nauczyciela na rzecz optymalizacji podejmowanych przez niego działań (Englund, za: Michalak, 2010, s. 111). Jak zauważa przywołana autorka, „profesjonalizacja zawodu nauczycielskiego odnosi się zarówno do warunków, jakie powinny być spełnione, aby status społeczny zawodu nauczyciela był coraz wyższy, jak i do wymagań, jakie powinien spełniać nauczyciel, aby można go było nazwać profesjonalistą. Profesjonalizacja zawodu nauczycielskiego odnosi się do prestiżu i statusu profesji nauczycielskiej” (Madalińska-Michalak, *Profesjonalizm*).

Warto w tym miejscu nadmienić, że – jak dostrzega J.M. Michalak – profesjonalizacja zawodu nauczycielskiego zapoczątkowana w Europie w latach 60. XX wieku i dająca o sobie znać w latach 80. i 90. spowodowana była:

- „silną potrzebą doskonalenia pracy szkół i koniecznością podniesienia poziomu kształcenia nauczycieli,
- postrzeganiem edukacji nauczycielskiej – kształcenia nauczycieli – jako warunku polepszenia jakości nauczania w szkole,
- nowymi wyzwaniem dla edukacji i szkolenia nauczycieli (zapewnienie równości w dostępie do edukacji),
- wiarą w moc sprawczą nauki, przekonaniem o korzyściach płynących z wiedzy teoretycznej i jej aplikacji do praktyki nauczycielskiej,
- podniesieniem prestiżu zawodu nauczycielskiego” (Michalak, 2010, s. 111–112).

Powyższe spostrzeżenia pozwalają na wyraźne rozróżnienie profesjonalizacji od profesjonalizmu nauczycielskiego. Pojęcia te nie idą z sobą w parze. W zawodzie nauczycielskim silniejsza profesjonalizacja nie zawsze prowadzi do silniejszego profesjonalizmu. Aby nauczyciele mogli stać się prawdziwymi profesjonalistami, to sprzyja temu nie tyle dbałość o podnoszenie statusu

ich profesji, ile zapewnienie im warunków, które sprzyjałyby nauczycielskiej autonomii, poczuciu sprawstwa, a także rozwijaniu podstaw do interpretacji często sprzecznych ze sobą wymagań, jakie płyną ze strony pluralistycznego społeczeństwa oraz profesjonalnego działania (Hargraeves, za: Michalak, 2010, s. 112-113). Tym niemniej rozważając kwestię nauczycielskiego profesjonalizmu, trzeba również mieć na względzie profesjonalizację przedstawicieli omawianej kategorii społeczno-zawodowej.

Postrzeganie nauczycieli jako profesjonalistów implikuje ujmowanie zawodu nauczycielskiego w kategoriach profesji. Henryka Kwiatkowska dostrzega, że w dzisiejszych czasach istnieje tendencja do pojmowania profesji w odniesieniu do poziomu wykonawstwa. Bywa ona łączona z kwalifikacjami na poziomie akademickim i jednocześnie nie dotyczy każdego zawodu, ale tych, których praca jest złożona, w których nie sposób przewidzieć skończonego, zamkniętego układu czynności, zawodów określanych w kategoriach misji. Tak rozumiana profesja ma charakter służby publicznej, która jest powołana do realizacji ważnych w społeczeństwie zadań, a których wykonywanie wymaga najwyższych kwalifikacji różnego rodzaju (Kwiatkowska, 2008, s. 167). Rację ma J.M. Michalak stwierdzając, że: „Z jednej strony nazwa profesja ma charakter dość szeroki i denominuje całą grupę różnych zawodów, które są niejako uniwersalnym nośnikiem konotacji tej nazwy, z drugiej strony, gdy mówimy o profesji odnosimy się do tak wyspecjalizowanych zawodów, jak zawód lekarza, czy zawód prawnika. Zatem, odnosimy się do zawodów wymagających długiego i intensywnego przygotowania, których uprawianie związane jest z kontraktem społecznym wynikającym ze szczególnej roli spełnianej w społeczeństwie przez osoby (profesjonalistów) wykonujących dany zawód; zawodów, do których jeszcze do niedawna miały z reguły dostęp wyłącznie osoby dobrze urodzone” (Michalak, 2010, s. 94). Przywołana autorka wskazuje, że współczesnym wyróżnikiem profesji są wymagania w zakresie przygotowania zawodowego, które wynikają ze specyfiki pracy, które wpisują się w dany zawód (wysoka złożoność pracy) (Michalak, 2010, s. 95). Odwołując się do rozważań Richarda Pratte i Johna L. Rury autorka wskazuje na inne jeszcze wyróżniki profesji, którymi są „wysoki status społeczny przypisywany osobom pełniącym daną profesję, wysokie wynagrodzenie, zrzeszanie się w stowarzyszenia zawodowe, przestrzeganie określonych standardów rzetelności zawodowej i etyki (tworzenie własnych kodeksów etycznych), sprawowanie pieczy nad należytym wykonywaniem tego zawodu w granicach interesu publicznego i dla jego ochrony, a w związku z tym ograniczenie dostępu do wykonywania zawodu osobom nieposiadającym odpowiednich kwalifikacji zawodowych”

(Pratte, Rury, cyt. za: Michalak, 2010, s. 95). Powyższe wyróżniki profesji zdają się przesądzać o konieczności posiadania przez przedstawicieli określonych kategorii społeczno-zawodowych, wyższego od przeciętnego poziomu wiedzy, umiejętności i kompetencji. J.M. Michalak stwierdza, że: „Zawodom społecznie kwalifikowanym jako profesje, a w szczególności jako «zawody zaufania publicznego», społeczeństwo stawia zatem obok [...] wymogu posiadania bardzo wysokich kwalifikacji fachowych, także wymóg stałego doskonalenia poziomu umiejętności i zasobu wiedzy fachowej oraz bardzo wysokie, wyższe niż przeciętne wymagania etyczne” (2010, s. 96). Stąd też mówiąc o profesji ma się na myśli nie wszystkie zawody, ale te, które charakteryzują się wyjątkowością, specyficznym charakterem i których istota, a zarazem sens mają pewną swoistość, odróżniającą je od innych zawodów. Taki charakter ma nauczycielska aktywność zawodowa, w którą wpisana jest osobliwość, wyjątkowość, specyficzność itp.

Kształcenie etyczne nauczycieli

Niestety, kwestie etyczne zawodu nauczycielskiego nie do końca są dostrzegane i doceniane. Dotyczy to również akademickiego kształcenia przyszłych nauczycieli. Jak słusznie zauważa H. Kwiatkowska „[...] problematyka etyczna w edukacji człowieka jest traktowana marginalnie, jeśli nie pomijana w ogóle. Podobnie funkcjonuje ona w kształceniu nauczycieli, mimo powszechnej świadomości, że komplikuje się aksjologiczna sytuacja zawodowego funkcjonowania nauczyciela. Profesja nauczycielska, jak żadna inna w tej mierze, musi sprostać nowemu układowi odniesienia, który tworzą: a) zmieniające się oczekiwania edukacyjne wobec szkoły; b) kumulacja kryzysów: politycznego, ekonomicznego, w tym szczególnie kryzysu wartości, wyrażającego się zamętem aksjologicznym; c) różnorodność nurtów poznawczych, filozoficznych, których uświadomienie sobie przez nauczyciela wykształconego według jednolitej orientacji poznawczej łączy się z niemałym trudem. Działanie w sytuacjach o takiej charakterystyce wymaga niemałych kompetencji, w tym zwłaszcza aksjologicznych. Tymczasem edukacja nauczycielska ostatnich lat wyparła z umysłów kształcących się adeptów do zawodu poczucie celu i sensu. Kategoria środka i metody przysłoniła horyzont nauczycielskiego widzenia rzeczywistości pedagogicznej” (Kwiatkowska, 1994, s. 16). Słowa te, aczkolwiek wypowiedziane w latach 90. ubiegłego wieku, do dzisiaj nie straciły na aktualności, bo przecież, jak pisze Piotr Kostyło, „Praca nauczyciela musi zawierać w sobie komponent etyczny, ponieważ jest działalnością profesjonalną. [...] Etyka jest inherentnym elementem przygotowania

do zawodu i pracy zawodowej nauczycieli, niezależnie od tego, czy jest, czy też nie jest formalnie uwzględniana w standardach kształcenia” (2008, s. 162-163). Bagatelizowanie etyki w przygotowywaniu nauczycieli do pracy stanowi w istocie rzeczy pomniejszanie tegoż przygotowywania w zakresie przyszłych usług edukacyjnych świadczonych przez nauczycieli.

Rodzi się zatem pytanie, jak kształcić nauczycieli, aby stawali się oni profesjonalistami w uprawianym przez siebie zawodzie w wymiarze etycznym? W jaką wiedzę, umiejętności i kompetencje wyposażać nauczycieli, którzy byliby/stawiliby się nauczycielami etycznymi? W jakim stopniu współczesny model kształcenia nauczycieli sprzyja stawianiu się nauczycielem etycznym? Powyższe pytania oscylują wokół koncepcji edukacji nauczycielskiej, takiej edukacji, która sprzyjać będzie stawianiu się nauczycielem etycznym, czyli najogólniej biorąc nauczycielskiej edukacji etycznej. Istotne jest to z wielu powodów, przede wszystkim zaś: po pierwsze z powodu związków, jakie łączą etykę z pracą zawodową i po drugie z osobliwego charakteru pracy zawodowej nauczycieli.

Jak słusznie podkreśla Bogusława D. Gołębniak: „Etyczna edukacja nauczycieli nabiera dziś szczególnego znaczenia. Trudno nie zgodzić się z tezą, że niezależnie od przyjętego, w danych warunkach społeczno-polityczno-kulturowych, modelu czy podejścia do edukacji szkolnej wraz z eksplikowanymi, w sposób mniej lub bardziej jawny, oficjalnymi wartościami czy ideologiami, nauczanie – już z samej definicji akcentującej **pracę z innymi dla ich dobra** [podkr. – B.D.G.] – winno być traktowane jako szczególnego rodzaju, bo etyczne czy moralne «przedsięwzięcie»” (Gołębniak, 2001, s. 167), o co upomina się m.in. Ch. Day, ujmując nauczanie jako przedsięwzięcie moralne i wskazując tym samym na jego wagę i znaczenie (2004, s. 33-40). Zatem, jak prowadzić/uprawiać kształcenie nauczycieli, w którym obecny będzie pierwiastek etyczny? Odpowiedź na to pytanie nie jest prosta ani tym bardziej jednoznaczna, z uwagi zarówno na sam proces kształcenia nauczycieli, który niejednokrotnie wywołuje wiele dyskusji, jak również obecność kwestii etycznych w tym procesie.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, że kształcenie nauczycieli z zakresu etyki zawodowej istotne jest nie tylko z punktu widzenia znaczenia i rangi usług edukacyjnych świadczonych przez nauczycieli, ale także przemian, jakie zachodzą we współczesnej rzeczywistości społecznej, której konstytutywnym elementem jest rzeczywistość edukacyjna. W krajach Europy Zachodniej dawno zwrócono już uwagę na problematykę oscylującą wokół etyki zawodowej nauczyciela. Gaston Mialaret problem ten ujmuje w sposób następujący: „systemy wartości, stanowiące o etyce zawodowej mogą być różne, ale działalność, która w tej

dziedzinie nie odwołuje się do pewnego systemu wartości, nie zasługuje na to, by być nazwana wychowawczą” (1988, s. 74). Na uwagę zasługuje również fakt, że we francuskich *écoles normales*, tradycyjnych zakładach kształcenia nauczycieli, od 1887 roku w programach nauczania występuje „etyka zawodowa”. Następnie programy takie opracowano we Francji w latach: 1902, 1920, 1922, 1941, 1947 (Kozakiewicz, 1997, s. 10-11). Niewątpliwie świadczy to o doniosłości przypisywanej etyce zawodowej w kształceniu nauczycieli w krajach Europy Zachodniej.

W Polsce, w ostatnich czasach, dostrzeżenie rangi i znaczenia etyki zawodowej w kształceniu nauczycieli znalazło swoje odzwierciedlenie w Rozporządzeniach Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 17 stycznia 2012 roku i późniejszym z 25 lipca 2019 roku w sprawie standardu kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela. W pierwszym z nich w ogólnych efektach kształcenia wskazuje się m.in. na to, że po zakończeniu kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela absolwent „charakteryzuje się wrażliwością etyczną, empatią, otwartością, refleksyjnością oraz postawami prospołecznymi i poczuciem odpowiedzialności” (Rozporządzenie, 17.01.2012, poz. 131). Z kolei zaś w szczegółowych efektach kształcenia podkreśla się w niniejszym Rozporządzeniu, że taki absolwent: 1) w zakresie wiedzy – „posiada wiedzę na temat etyki zawodu nauczyciela”; 2) zaś odnośnie do umiejętności – „potrafi posługiwać się zasadami i normami etycznymi w wykonywanej działalności”; 3) z kolei w zakresie kompetencji społecznych – „ma świadomość znaczenia profesjonalizmu, refleksji na tematy etyczne i przestrzegania zasad etyki zawodowej; wykazuje cechy refleksyjnego praktyka; ma świadomość etycznego wymiaru diagnozowania i oceniania uczniów; odpowiedzialnie przygotowuje się do pracy” (Rozporządzenie, 17.01.2012, poz. 131).

W drugim, obecnie aktualnym rozporządzeniu, kwestie etyczne w kształceniu nauczycieli sprowadzają się do tego, że odnośnie do ogólnych efektów uczenia się: „W zakresie wiedzy absolwent zna i rozumie podstawy filozofii wychowania i aksjologii pedagogicznej [...]” (Rozporządzenie, 25.07.2019). Natomiast „W zakresie kompetencji społecznych absolwent jest gotów do: posługiwania się uniwersalnymi zasadami i normami etycznymi w działalności zawodowej, kierując się szacunkiem dla każdego człowieka”. Z kolei w szczegółowych efektach uczenia wskazuje się, że „W zakresie wiedzy absolwent zna i rozumie [...] etykę zawodową nauczyciela”. „W zakresie umiejętności absolwent potrafi [...] formułować oceny etyczne związane z wykonywaniem zawodu nauczyciela” (Rozporządzenie, 25.07.2019).

Zapisy zawarte w powyższych rozporządzeniach świadczą, przynajmniej w jakimś zakresie, o znaczeniu i randze, jakie przypisuje się problematyce etycznej w kształceniu nauczycieli. Istotne jest to z wielu powodów. Przynajmniej na jeden z nich warto w tym miejscu zwrócić baczniejszą uwagę – chodzi o zapis zawarty w rozdziale trzecim Karty Nauczyciela, dotyczącym wymagań kwalifikacyjnych wobec nauczycieli. Zgodnie z nim „stanowisko nauczyciela może zajmować osoba, która:

- 1) posiada wyższe wykształcenie z odpowiednim przygotowaniem pedagogicznym lub ukończyła zakład kształcenia nauczycieli i podejmuje pracę na stanowisku, do którego są to wystarczające kwalifikacje,
- 2) przestrzega podstawowych zasad moralnych,
- 3) spełnia warunki zdrowotne niezbędne do wykonywania zawodu” (Ustawa, 26.01.1982).

Dla podejmowanych w tym miejscu rozważań istotny jest punkt drugi wskazanego rozdziału trzeciego. Tu jednak rodzi się pytanie, czy i na ile edukacja etyczna będzie determinowała przestrzeganie przez nauczycieli zasad moralnych. Czy można przestrzegać tych zasad niekoniecznie będąc wyedukowanym etycznie nauczycielem? Czy będąc zaś wyedukowanym etycznie, nauczyciel będzie przestrzegał tych zasad? Będzie o tym mowa w dalszej części prezentowanych tu rozważań.

Niewątpliwie jednak odrzucenie możliwości kształcenia nauczycieli w zakresie etyki – jak zauważa Philippe Meirieu – byłoby bowiem niewłaściwe, całe kształcenie nauczycieli powinno być nasycone wartościami etycznymi. Zasadnicze znaczenie ma tu wypracowanie właściwej postawy etycznej, którą można zdefiniować dwoma wymaganiami. Pierwsze to wiara w możliwości ucznia, drugie natomiast to odrzucenie przez nauczyciela postawy domagania się wdzięczności za swój wysiłek (2003, s. 119–221). Powyższe słowa zdają się wskazywać na konieczność wnikliwszego zwrócenia uwagi na etyczny wymiar kształcenia nauczycieli, na jego dowartościowanie i odpowiednie osadzenie w edukacji nauczycielskiej, bowiem jest on również istotny jak każdy inny wymiar tegoż kształcenia, np. merytoryczny czy metodyczny.

Na przestrzeni dziejów, jak również współcześnie formułuje się gotowe listy obwarowań etycznych, w postaci określonych zasad etycznych, norm czy też powinności moralnych, do których przestrzegania zobligowani byliby nauczyciele, i których przestrzeganie miałyby wyznaczać jakość podejmowanych działań w wymiarze etycznym w obszarze ich aktywności zawodowej. W tym miejscu rodzi się kolejne pytanie: Czy samo przyswojenie sobie przez kandydatów

do zawodu nauczycielskiego tych obwarowań etycznych gwarantuje zgodne z nimi postępowanie? Sama wiedza z zakresu etyki zawodowej nie jest jeszcze przecież warunkiem *sine qua non* postępowania etycznego. Tym niemniej wiedza ta może być czynnikiem sprzyjającym temu postępowaniu.

Przywoływana nieco wcześniej B.D. Gołębiak, nawiązując do tradycyjnego modelu akademickiego kształcenia nauczycieli, w obrębie którego edukacja etyczna jest realizowana poprzez zaznajamianie audytorium z obowiązującym w danej grupie profesjonalnej kanonem zachowań moralnych, np. w ramach takiego przedmiotu kształcenia, jak: etyka zawodu nauczyciela, zadaje pytania następującej treści: „Czy wiedza moralna jest równoznaczna z przyjęciem odpowiedzialności moralnej za własne działania? Czy wiedzieć, znaczy zachowywać się moralnie? Na ile normy ogólne są możliwe do aplikacji w sytuacjach jednostkowych?” (2001, s. 173-174).

Zważywszy na to, że choć sama wiedza nie może być utożsamiana z cnotą, to jednak może ona stanowić istotną pomoc w rozpoznawaniu dobra i zła, a także rozwijaniu refleksji i wrażliwości moralnej (Kawka, 1998, s. 33). Sama znajomość etycznych obwarowań nie oznacza oczywiście kierowania się nimi w konkretnych działaniach, tym niemniej stanowi ona pewien potencjał, z którego jednostka może skorzystać i którego wykorzystania oczekuje od niej zarówno środowisko zawodowe, jak i pozazawodowe (Augustyniak-Kopka, 1994, s. 70). W tym miejscu pojawiają się jednak kolejne pytania, jak nauczać etyki zawodowej przyszłych pedagogów, aby nabyta wiedza mogła w sposób znaczący ukierunkowywać i uporządkowywać sferę ich aktywności zawodowej, w jaki sposób przekazywać tę wiedzę, jak rozwijać etyczną sylwetkę nauczyciela, jak dążyć do gruntownego przygotowania etycznego nauczyciela, które miałyby przesądzać o jakości działań przez niego podejmowanych w ramach aktywności zawodowej?

Warto w tym miejscu powtórzyć, że etyki można nauczyć się podobnie jak każdego innego przedmiotu, w drodze przyswojenia określonych treści, stanowiących jego specyfikę. Jednakże przyswojenie sobie określonych treści etycznych, w tym również z zakresu etyki zawodowej, nie oznacza kierowania się nimi w działalności zawodowej. Barbara Chyrowicz tak ujmuje ten problem: „Na wykładzie z etyki można zatem osiąść wiedzę na temat tego, co jest moralnie słuszne, ale nie można się nauczyć moralnie słusznego postępowania. To drugie jest znacznie trudniejsze. Wykład z etyki można nas w tym wspierać, ale jedynie od nas samych zależy, czy wyuczone normy wprowadzimy w życie. Pozostajemy wolni w swoich moralnych wyborach” (2008, s. 24). Stąd też istnieje potrzeba

jeszcze innego, nieco odmiennego postrzegania etyki zawodowej w koncepcjach edukacji nauczycielskiej.

Warto zauważyć, że nauczyciel w trakcie swojej pracy wchodzi w skomplikowane sytuacje moralne, z których każda jest inna i wymaga właściwego dla niej rozwiązania. Każdy nauczyciel musi na własną odpowiedzialność te sytuacje rozwiązywać, do czego trzeba odpowiednio przygotować reprezentantów tej kategorii społeczno-zawodowej. Prawem każdego nauczyciela jest prawo dokonywania wyboru moralnego. Nauczyciel musi mieć możliwość samodzielnego, opartego na głębokiej refleksji podejmowania decyzji w trakcie rozstrzygania istotnych z moralnego punktu widzenia spraw (Pikus, 1995, s. 13-14).

Może więc istotne jest przede wszystkim nie tyle nauczanie nauczycielskiej etyki zawodowej w znaczeniu normatywnym, ile raczej uprawianie refleksji natury etycznej, która – zdaniem Józefy Chmielewskiej – jest sztuką celnych odkryć, która skutecznie integruje osobowość, jest dla niej ostoją w sytuacjach wyjątkowych (1995, s. 108). Stąd też do istotnej rangi urastałoby rozwijanie w trakcie edukacji nauczycielskiej odpowiednich kompetencji moralnych. Te zaś – jak podkreśla Robert Kwaśnica – „nie są [...] tym samym, co wiedza o normach i zakazach moralnych, są natomiast zdolnością prowadzenia refleksji moralnej. Ich udział w naszym życiu wyraża się w pytaniach o prawomocność moralną naszego postępowania. W zależności od poziomu rozwoju moralnego pytania te zadajemy inaczej, różnie też na nie odpowiadamy, ale domagają się one wciąż tego samego – namysłu nad moralną prawomocnością własnych zachowań. A zatem refleksja, którą umożliwiają kompetencje moralne, jest zawsze auto-refleksją, jest samorozumieniem wzbudzonym i podtrzymywanym wciąż przez to samo pytanie: jaki powinienem być i w jaki sposób powinienem postępować, by z jednej strony dochować wierności sobie i nie ulec duchowemu zniewoleniu, a z drugiej – by swym postępowaniem nie ograniczać innych ludzi w ich prawach do wewnętrznej wolności i podmiotowości i w prawie do wyboru własnej drogi” (Kwaśnica, 2006, s. 300). W kształceniu nauczycieli chodzi o taki jego model, który – jak zauważa B.D. Gołębiak – odnosił się będzie do „wspomagania rozwoju kompetencji etycznej poprzez całościową edukację profesjonalną, w której występuje ona jako immanentny element szeroko rozumianej kompetencji profesjonalnej” (1998, s. 174). Zatem, w jaki sposób kształtować owe kompetencje moralne, w jakim zakresie zajęcia z poszczególnych przedmiotów akademickiego kształcenia nauczycieli sprzyjają rozwijaniu ich, w jakim stopniu nauczyciele akademicy są przygotowani do krystalizowania tych kompetencji u studentów i czy sami studenci są otwarci na rozwijanie u siebie tychże kompetencji?

Te i podobne pytania zdają się wyznaczać warunki, w których te kompetencje mogą być rozwijane i pogłębiane. Kształcenie nauczycieli, zarówno w zakresie treści, jak i formy nie może tego nie uwzględniać, jeśli wszystkim zależy na tym, aby adepci zawodu nauczycielskiego, opuszczający mury uczelni wyższych byli przekonani o randze i znaczeniu etycznego wymiaru profesji, którą chcą uprawiać i co więcej, wykonywali swoją profesję w sposób, który pozostaje w zgodzie z etyką zawodową.

Zakończenie

W przygotowaniu etycznym nauczycieli do pracy chodzi nie tylko, a może nie tyle o przekazanie wiedzy z zakresu elementarnych obwarowań etycznych charakterystycznych dla zawodu nauczycielskiego, ile raczej o rozwijanie refleksji etycznej, która sprzyjać może uwrażliwianiu na etyczne aspekty zawodu nauczycielskiego. Etyczna edukacja nauczycieli może stanowić szczególne miejsce do prowadzenia pogłębionego namysłu etycznego, prowadzić do samodoskonalenia etycznego i ukształtowania odpowiedniej sylwetki etycznej nauczyciela. Do istotnej rangi urasta tutaj znajomość samego siebie, krytyczne patrzenie na siebie, by na tej podstawie móc snuć refleksję koncentrującą się wokół etycznej problematyki zawodu nauczycielskiego.

W zawodzie nauczycielskim chodzi także o coś więcej, a mianowicie, jak twierdzi H. Kwiatkowska, o „uczulenie na odpowiedzialność etyczną za czyny niepodjęte” (1991, s. 25). Wspomniana autorka w sposób następujący ujmuje tę kwestię: „Znaczenie problematyki etycznej w pracy nauczyciela wynika z faktu możliwości dużego zróżnicowania jakości wykonywanej pracy. To zróżnicowanie może przyjmować różne formy, poczynając od działań zrutynizowanych po bogate i piękne formy pracy twórczej. Im działania bardziej niestandardowe, tym bardziej odporne na kodyfikację, która mogłaby stać się podstawą formułowania konkretnych wymagań zawodowych. Można więc tych działań nie podejmować. W związku z tym istotna wydaje się teza, że ważnym wymiarem odpowiedzialności współczesnego nauczyciela staje się kategoria aktywności niepodjętej. Nie podejmując tej aktywności nauczyciel likwiduje niemający obszar działań, często o znaczeniu podstawowym dla funkcji poznawczych i egzystencjalnych zawodu. Konsekwencje tego zjawiska są wielorakie. Godzą one w ucznia, nie pozostają obojętne dla nauczyciela. Pomniejszenie odpowiedzialności jest w istocie działaniem pomniejszającym ludzką godność” (Kwiatkowska, 1991, s. 25).

Organizując i prowadząc kształcenie nauczycieli w zakresie etyki należy również mieć na względzie i tę kwestię.

Przygotowanie etyczne nauczycieli do pracy, zarówno nawiązujące do nauczania etyki normatywnej zawodu nauczycielskiego, jak również polegające m.in. na uwarunkowaniu nauczycieli na etyczne problemy zawodu nauczycielskiego i zarazem rozwijaniu refleksji moralnej nauczycieli, stanowią istotny przedmiot namysłu nad przygotowaniem nauczycieli do uprawiania zawodu w jego wymiarze etycznym. Najważniejszą kwestią jest jednak to, aby przygotowanie owo skutkowało wykonywaniem zawodu nauczycielskiego, które będzie zgodne z etyką zawodową jego reprezentantów, nawet wtedy, gdy etyka ta ma postać niesformalizowaną.

Referencje

- Arends, R.I. (1994). *Uczymy się nauczać*, tł. K. Kruszewski. Warszawa: WSiP.
- Augustyniak-Kopka, J. (1994). *O uwarunkowaniach postrzegania moralnego*. Łódź: UŁ.
- Bullough, R.V. (2009) *Początkujący nauczyciel. Studium przypadku*, przekł. K. Rogowski. Gdańsk: GWP.
- Chmielewska, J. (1995). *Doświadczenie człowieka jako źródło refleksji etycznej*. W: H. Kwiatkowska, T. Lewowicki (red.), *Z zagadnień pedeutologii i kształcenia nauczycieli*. Warszawa: ITE.
- Chyrowicz, B. (2008). *Etyka jako filozoficzny namysł nad moralnością*. W: J. Brzeziński, B. Chyrowicz, W. Poznaniak, M. Toeplitz-Winiewska, *Etyka zawodu psychologa*. Warszawa: Wyd. Nauk. PWN.
- Day, Ch. (2004). *Rozwój zawodowy nauczyciela. Uczenie się przez całe życie*, przekł. J. Michalak. Gdańsk: GWP.
- Gołębiński, B.D. (2001). *Etyczny wymiar edukacji nauczycieli*. W: U. Ostrowska (red.), *Edukacja przełomu wieków wobec kwestii aksjologicznych*. Olsztyn: UWM.
- Gołębiński, B.D. (1998). *Zmiany edukacji nauczycieli. Wiedza – biegłość – refleksyjność*, Toruń – Poznań: Edytor.
- Hurst, B., Reding, G. (2011). *Profesjonalizm w uczeniu. Jak osiągnąć sukces*. Z wprowadzeniem A. Janowskiego, tł. J. Stawiński. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Kawka, Z. (1998). *Między misją a frustracją. Społeczna rola nauczyciela*. Łódź: UŁ.
- Kostyło, P. (2008). *Wykluczanie jako problem filozofii edukacji. Komentarz do badań empirycznych*. Kraków: Impuls.
- Kozakiewicz, M. (1997). *Nowa problematyka w zakresie etyki zawodowej nauczycieli, w wyniku przemian zachodzących w kraju, jako czynnik stabilizacji zawodu*. W: W. Rakowski (red.), *Nauczyciele, wybór zawodu, selekcja, warunki życia*. Warszawa: Instytut Gospodarstwa Społecznego SGH, Mazowieckie Towarzystwo Naukowe.
- Kwaśnica, R. (2006). *Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu*. W: Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), *Pedagogika*, t. II. Warszawa: Wyd. Nauk. PWN.
- Kwiatkowska, H. (1991). *Edukacja nauczycielska w optyce pytań o współczesność i przyszłość*. W: H. Kwiatkowska (red.), *Edukacja nauczycielska wobec zmiany społecznej*. Warszawa: PTP Sekcja Kształcenia i Doskonalenia Nauczycieli ZG ZNP.

- Kwiatkowska, H. (2008). *Pedeutologia*. Warszawa: WAiP.
- Kwiatkowska, H. (1994). *Procesy integracyjne w Europie i ich implikacje dla kształcenia nauczycieli*, „Studia Pedagogiczne”, t. LX, *Nauczyciel i problemy jego kształcenia w okresie zmiany społecznej*, H. Muszyński (red.). Wrocław: Ossolineum.
- Łuczyńska, M. (2013). *Pracownicy socjalni w procesie profesjonalizacji*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Madalińska-Michalak, J.: *Profesjonalizm nauczyciela*, <http://www.front.meritum.edu.pl/artykuly/downloadart?id=713> (27.03.2018).
- Meirieu, P. (2003). *Moralne wybory nauczycieli. Etyka i pedagogika*, tł. T. Grzegorzczak. Warszawa: Fraszka Edukacyjna.
- Mialaret, G. (1988). *Profil nauczyciela-wychowawcy*. W: M. Debesse, G. Mialaret (red.), *Rozprawy o wychowaniu*, t. II, tł. Z. Zakrzewska. Warszawa: PWN.
- Michalak, J.M. (2010). *Profesjonalizm w zawodzie nauczyciela*. W: J.M. Michalak (red.), *Etyka i profesjonalizm w zawodzie nauczyciela*. Łódź: UŁ.
- Pikus, S. (1995). *Etyka nauczycielska jako problem*. W: K. Kaszyński, L. Żuk-Łapińska (red.), *Etyka zawodu nauczyciela. Nauczanie etyki*. Zielona Góra: WSP.
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 17 stycznia 2012 roku w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela: „Dziennik Ustaw” 2012, poz.131.
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 25 lipca 2019 roku w sprawie standardu kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela: „Dziennik Ustaw” 2019, poz.1450.
- Ustawa z 26 stycznia 1982 roku ze zmianami – Karta Nauczyciela <https://www.prawo.vulcan.edu.pl> (18.07.2020).
- Wiśniakowska, L. (oprac.). (2006). *Słownik wyrazów obcych PWN*. Warszawa: Wyd. Nauk. PWN.
- Zając, D. (2018). *Etyczność pracy zawodowej nauczycieli. Studium teoretyczne*. Bydgoszcz: UKW.